

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА: ПРОБЛЕМНИЙ АСПЕКТ

О. В. Нікуліна, кандидат економічних наук, НУБіП України

Т. М. Нікуліна, кандидат економічних наук, ОДЕУ

Виявлено та проаналізовано основні проблеми соціально-економічного розвитку сільської місцевості. Запропоновано комплекс заходів щодо покращення соціально-економічного стану села в Україні.

Аграрний сектор, безробіття, відтворення робочої сили, заробітна плата, сільська місцевість, сільське населення, соціально-економічний розвиток, працевдатне населення.

Еталонна якість українського чорнозему та історія розвитку нашої країни обумовили особливе становище сільської місцевості в Україні. Але в сучасних умовах село в нашій державі неухильно втрачає свої позиції. Стан національної економіки вкрай негативно позначився на аграрній сфері, поглибивши численні проблеми соціального та економічного характеру, вирішення яких неможливе без формування чіткої й потужної стратегії розвитку сільських територій, що має забезпечити, у першу чергу, надійну фінансову основу українського села, високій рівень зайнятості населення в сільській місцевості, гідну заробітну плату та високі соціальні стандарти життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціально-економічні проблеми розвитку сільської місцевості в Україні досліджували вітчизняні та закордонні вчені та практики, зокрема В. Г. Андрійчук, В. Я. Амбросов, В. В. Вітвіцький, П. І. Гайдуцький, Д. О. Гудзинський, В. С. Дієсперов, О. І. Кочерга, О. В. Крисальний, В. І. Куценко, Ю. О. Лупенко, Г. Ф. Мазур, М. Й. Малік, Л. Ю. Мельник, М. К. Орлатий, О. Павлов, І. В. Прокопа, К. В. Прокопишак, В. П. Рябоконт, П. Т. Саблук, Л. О. Шепотько, Р. Шмідт, В. В. Юрчишин, К. І. Якуба та інші.

У результаті аналізу наукових робіт та практичних напрацювань вищенаведених вчених було визначено, що для вирішення проблем, які сьогодні домінують у сільській місцевості, необхідно:

- здійснити новий етап досліджень відносно скорочення сільського населення та визначення його частки в загальній кількості населення країни, а також зайнятості населення на сільськогосподарських підприємствах;
- ретельно проаналізувати вплив розміру та форм оплати праці на зайнятість сільського населення на підприємствах аграрного сектору;
- визначити ефективну систему мотивації працівників сільського господарства;

– подолати безробіття в сільській місцевості та зупинити деградацію і вимирання українських сіл.

Мета дослідження – окреслення важливих проблем соціально-економічного розвитку сільської місцевості нашої країни, розкриття їх змісту, а також визначення місця заробітної плати у формуванні зайнятості сільського населення та подолання безробіття і занепаду сіл.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» зі змінами та доповненнями [1], розвиток сільських територій вважається першочерговим та має особливе значення для соціально-економічного розвитку країни.

У концепції Загальнодержавної програми соціального розвитку села на період до 2011 року та Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року [4, 3] визначено, що найгострішими соціально-економічними проблемами сільської місцевості залишається безробіття та низький рівень доходів населення; відсутність мотивації до праці на селі; трудова міграція; занепад соціальної інфраструктури; поглиблення демографічної кризи; обезлюднення та вимирання сіл.

Кількість сільського населення України станом на 1 січня 2014 року становила 14 327,467 тис. осіб, що на 9,7% (1 512,9 тис. осіб) менше, порівняно з відповідним періодом 2004 року. Як свідчить інформація Державної служби статистики України [12] в нашій державі з часів набуття країною незалежності існує загальна тенденція до поступового скорочення кількості населення, що мешкає в сільській місцевості. Тільки з 2004 р. щорічне скорочення зазначеної групи населення відбувається в середньому на рівні 1,5–2,0% або близько 200 тис. осіб. Найбільша міграція з сільської місцевості мала місце у 2006 році і становила 219,6 тис. осіб.

Важливим показником розвитку сільської місцевості також є частка сільського населення країни в її загальній кількості, яка на 1 січня 2014 року становила 45,5%. Виходячи з того, що середнє значення цього показника у світі для країн з аграрною економікою становить 68%, а для країн з перехідною економікою – 63% [7], можна дійти висновку, що частка сільського населення в Україні є дуже низькою. З 2004 р. цей показник в нашій країні щорічно знижувався на 0,1–0,2%, що свідчить про стійку тенденцію селян до міграції до міст з метою працевлаштування.

Важливим, на наш погляд, є також той факт, що кількість сільського населення працездатного віку за вищезазначений період скоротилася більш ніж на 0,5%. Частка ж сільського населення працездатного віку в загальній кількості працездатного населення країни залишалася стабільною, але дуже низькою (близько 28%), що також свідчить про необхідність стимулювання збільшення працездатного населення на селі.

Вищенаведений аналіз доводить, що в Україні існує нагальна потреба у здійсненні державою заходів щодо збільшення кількості сільського населення, особливо у працездатному віці, що має бути

підкріплено зростанням кількості робочих місць в аграрній галузі та суттєвим підвищенням розміру заробітної плати.

Економічна теорія визначає, що попит на робочу силу визначається, з одного боку, технологічною потребою в ній виробничої сфери, а з іншого, – можливостями її оплати конкретним підприємством [7]. Тому ми погоджуємося з визначенням зайнятості як можливості людини продавати (використовувати) свою робочу силу з метою забезпечення її розширеного відтворення відносно досягнутого рівня розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, суспільного розподілу праці, специфіки виробництва та обміну результатами праці.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що важливим показником зайнятості населення в аграрній сфері є кількість найманих працівників сільськогосподарських підприємств, який, починаючи з 1990 р., неухильно та стрімко зменшується [6]. Так, за даними Державної служби статистики [12], вже у 2000 р. кількість працівників підприємств аграрної галузі скоротилася вдвічі по відношенню до 1990 р. Щорічний темп такого зниження протягом 1990–2014 років становив від 43,6 до 5,4%. Незначна стабілізація ситуації спостерігається з 2004 р.

Досліджуючи зміни частки найманих працівників сільськогосподарських підприємств у загальній кількості працюючих у всіх галузях економіки [11, 12], ми дійшли висновку, що цей показник був і залишається низьким, особливо в 2005–2007 роках, коли він не перевищував 10%. Крім того, протягом 19 років цей показник щорічно зменшувався на 2%. Така ситуація спричинює безробіття в аграрному секторі, гальмує соціально-економічний розвиток сільського господарства і сільської місцевості зокрема.

Однією з головних причин зниження кількості працівників сільськогосподарських підприємств, на наш погляд, є несприятлива кон'юнктура ринку продукції сільського господарства, особливо тваринницької галузі, яка останніми роками є збитковою. Під впливом цього фактора скорочуються обсяги виробництва тваринницької продукції, внаслідок чого стає безробітною значна кількість працівників, що була зайнята саме в цій галузі [11, 12].

Необхідно враховувати також те, що більшість сільського населення зайнята у фермерських та домогосподарствах, які виробляють 60% від усієї сільськогосподарської продукції України.

Як свідчать дослідження динаміки одного з головних показників соціальної ефективності працівників, що має сприяти боротьбі з безробіттям – рівня заробітної плати у сільській місцевості – вона залишається у 3,5 раза нижчою за рівень заробітної плати у промисловості та економіці в цілому. Якщо в 1990 р. відношення зарплатні в сільській місцевості до її розміру в промисловості та економіки в цілому становило 83,4 та 95,1%, відповідно, то в 2004–2014 рр. воно не перевищувало 47,2 та 54,3%. Таким чином, в Україні сільське господарство залишається галуззю з найнижчим рівнем оплати праці.

Рівень доходів сільського населення не дає їм можливості забезпечувати навіть просте відтворення виробництва, що спричинює розвиток тіньової зайнятості населення, збільшує міграцію селян до великих міст або за кордон.

Ситуацію погіршує відсутність в Україні організаційно-економічного механізму регулювання оплати праці, непрозорість трудових відносин, недосконалість чинного трудового законодавства, стихійне формування нової моделі трудових відносин, що в сільській місцевості вже має ознаки рабовласницького ладу, бездіяльність органів державного управління у цій сфері.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як свідчить проведене дослідження, в Україні відбувається стрімке щорічне зменшення кількості сільського населення, його частка в загальній кількості населення країни залишається низькою. Це, у свою чергу, свідчить про необхідність здійснення державного регулювання демографічної ситуації на селі та реалізації державної політики щодо збільшення частки працездатного сільського населення.

Також було визначено, що заробітна плата є важливою мотиваційною складовою зайнятості населення на селі, яка безпосередньо впливає на соціально-економічний розвиток сільської місцевості.

Дослідження взаємозв'язку між зайнятістю та рівнем оплати праці в зазначених населених пунктах дозволило встановити існування чіткої залежності: низька вартість трудових ресурсів стає важливим фактором протидії соціальному та економічному зростанню регіонів, оскільки підтримує неефективну й тіньову зайнятість.

Низькій рівень заробітної плати в сільському господарстві, економічно та соціально необґрунтована її міжгалузєва диференціація зумовлені відривом системи оплати праці від основних показників ефективності діяльності аграрних підприємств і показників зайнятості.

Така ситуація призводить до того, що вартість трудових послуг не відповідає принципам розширеного відтворення трудових ресурсів, не сприяє забезпеченню належного рівня зайнятості сільського населення та призводить до поступового обезлюднення й вимирання сіл.

Вирішення цієї проблеми полягає у розробці та впровадженні нової ефективної політики оплати праці та стимулюванні концентрації населення працездатного віку в сільській місцевості.

Список літератури

1. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві : закон України (зі змінами та доповненнями) від 17 жовтня 1990 року № 400-XII // Відомості Верховної Ради УРСР від 06.11.1990. – 1990. – № 45. – Ст. 602.

2. Про Основні засади розвитку соціальної сфери села : указ Президента України від 20 грудня 2000 року № 1356/2000 // Офіційний вісник України від 05.01.2001. – 2000. – № 51. – С. 27. – Ст. 2201. – Код акта 17440/2000.

3. Про затвердження державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року : постанова Кабінету Міністрів України від 19

вересня 2007 р. № 1158 // Офіційний вісник України від 08.10.2007. – 2007. – № 73. – С. 7. – Ст. 2715. – Код акта 41044/2007.

4. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми соціального розвитку села на період до 2011 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 серпня 2004 р. № 573-р // Офіційний вісник України 27.08.2004. – 2004 р. – № 32. – С. 119. – Ст. 2172. – Код акта 29780/2004.

5. Биркович В. І. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України / В. І. Биркович // Стратегічні пріоритети : наук.-аналіт. щокварт. зб. – 2008. – № 1 (6). – С. 138–143.

6. Мазур Г.Ф. До проблеми соціального розвитку села // Матеріали 7 річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників «Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій» / Г. Ф. Мазур. – К. : ННЦ ІАЕ. – 2006. – С. 376–384.

7. Мельник Л. Ю. Стан і перспективи розвитку аграрного сектору економіки України / Л. Ю. Мельник, Ю. Є Осацька // Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво». – 2007. – № 1. – С. 218–224.

8. Павлов О. Парадигма сільського розвитку / О. Павлов // Економіка України. – 2006. – № 7. – С. 41–48.

9. Полищук А. Американская мечта в украинских реалиях. Почему у нас ничего не получается с развитием инфраструктуры села? / А. Полищук // Электронная версия обществ.-политич. еженед. «Кіевській ТелеграфЪ». – 2009. – № 28 (478). – <http://telegrafua.com/478/economics/10098/>

10. Шмідт Р. Соціальний розвиток сільських територій / Р. Шмідт // Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України. – 2008. – № 9. – www.dorada.org.ua

11. Міністерство аграрної політики. Офіційний сайт. — Режим доступу : <http://www.minagro.kiev.ua>

12. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

Выявлены и проанализированы основные проблемы социально-экономического развития сельской местности. Предложен комплекс мероприятий по улучшению социально-экономического положения села в Украине.

Аграрний сектор, безработиця, воспроизводство рабочей силы, заработная плата, работоспособное население, сельская местность, сельское население, социально-экономическое развитие.

The basic problems of socio-economic development of rural locality are proclaimed and analyzed in the article. The complex of measures is offered on the improvement of socio-economic position of village in Ukraine.

Agrarian sector, unemployment, reproducing of man-power, salary, capable of working population, rural locality, rural population, socio-economic development.